

Warszawa, 14.12.2020 r.

Dr hab. Maciej Raś
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Miarki
nt. *Separatyzm na obszarze poradzieckim w latach 1992-2019,*
Warszawa 2020, ss. 391.**

1. Zasadność wyboru obszaru badawczego i tytułu pracy

Wybór obszaru badawczego i tytułu rozprawy zasługuje na pełną akceptację. Analiza tendencji separatystycznych na obszarze byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (choć rozbudzonych jeszcze w schyłkowym okresie istnienia ZSRR) jest ważnym tematem badawczym tak pod względem teoretycznym, jak i praktycznym.

Separatyzmy w przestrzeni poradzieckiej znacząco wpływają na regionalny kompleks bezpieczeństwa. Stanowią istotny punkt odniesienia dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa – w przypadku części podmiotów: także wewnętrznej – republik poradzieckich. Federacja Rosyjska, w taki czy inny sposób, zaangażowana jest we wszystkie konflikty o charakterze separatystycznym na tym obszarze, wykorzystując je do realizacji własnych interesów, zwłaszcza w kontekście umacniania pozycji w regionie, który uznaje za swoją strefę wpływów („uprzywilejowanych interesów”) i jeden z filarów mocarstwowego statusu.

Konflikty te są w różny sposób umiędzynarodowione: w przypadku części z nich (np. na Wschodniej Ukrainie) stopień internacjonalizacji należy uznać za wysoki. Zaangażowane w nie (pośrednio lub bezpośrednio) były podmioty trzecie (spoza regionu), przede wszystkim inne mocarstwa, jak również państwa średnie i mniejsze (np. Polska i Litwa) oraz podmioty niepaństwowe (*vide* działalność transnarodowych ugrupowań terrorystycznych w kontekście Czeczenii). Część analizowanych konfliktów o podłożu separatystycznym (np. Abchazja, Naddniestrze, Donbas) postrzegana jest także przez pryzmat geopolitycznej rywalizacji Rosji z Zachodem (USA, UE) w przestrzeni „wspólnego sąsiedztwa”. Przedłużająca się faza nieuregulowania tego rodzaju konfliktów (funkcjonowanie państw

nieuznawanych lub o bardzo ograniczonym zakresie uznania międzynarodowego) stymuluje ciągłą niestabilność w regionie, wykorzystywaną również przez transnarodowe struktury przestępczości zorganizowanej (np. Naddniestrze).

Powyższe czynniki określają znaczenie problemu również z punktu widzenia interesu Polski. Znaczenie to wynika nie tylko z bliskości geograficznej obszaru poradzieckiego, ale i różnorodnych wyzwań generowanych dla polityki Polski i Zachodu jako całości. Konflikty separatystyczne w przestrzeni byłego ZSRR wymagają kształtowania odpowiedniej polityki instytucji zachodnich, zwłaszcza Unii Europejskiej i NATO, w czym aktywnie bierze udział Polska.

Pod względem *stricte* naukowym istotne wydaje się zidentyfikowanie specyfiki tendencji separatystycznych na obszarze poradzieckim: cech wspólnych i wyróżniających poszczególne procesy o takim charakterze, a także sposobu funkcjonowania tzw. parapaństw (ich polityki wewnętrznej i zewnętrznej), których istnienie jest efektem nieuregulowania konfliktów. Godnym uwagi jest również zbadanie w tym kontekście polityki państw macierzystych (na których terytoriach doszło o tego rodzaju konfliktów) i innych, a w szczególności Federacji Rosyjskiej.

Tematyka pracy jest więc godna opracowania tak dla celów poznawczych, jak i diagnostycznych. Wynikające z tego ustalenia stać się mogą podstawą formułowania prognoz i wariantowych rozwiązań dotyczących dalszego rozwoju sytuacji związanej z konfliktami o podłożu separatystycznymi oraz – szerzej - stosunków międzynarodowych w przestrzeni poradzieckiej i relacji Rosja-Zachód.

Rozprawę uznać można za wszechstronną analizę zjawiska separatyzmu na obszarze poradzieckim w okresie zaznaczonym w tytule dzieła, ze szczególnym uwzględnieniem tendencji separatystycznych, które przerodziły się w długotrwałe konflikty (z fazą zbrojną). Dzieło ma w znacznej mierze charakter analizy porównawczej wybranych konfliktów separatystycznych i funkcjonujących w ich wyniku jednostek politycznych. Przyjęte cezury (1992-2019) pozwalają na analizę ewolucji zjawiska w pełnym zakresie od momentu rozpadu ZSRR do – w zasadzie - chwili obecnej (wydarzenia, które miały miejsce w 2020 roku, uzupełniałyby istotnie jedynie analizę konfliktu w Górskim Karabachu).

Praca znacząco uzupełnia dorobek związany ze studiami z zakresu nauk o polityce i ich subdyscypliny – nauki o stosunkach międzynarodowych – na temat obszaru poradzieckiego oraz zjawiska separatyzmu na gruncie badawczym w Polsce, a w przypadku publikacji dzieła

lub jego fragmentów w języku angielskim stanowiłaby istotny wkład w badania także w skali międzynarodowej.

2. Cel badawczy i metody badawcze

Cel badań został w rozprawie czytelnie zakreślony i zrealizowany w praktyce. Celem tym stało się przedstawienie istoty separatyzmów na obszarze poradzieckim, w tym ich cech charakterystycznych, na podstawie wybranych przykładów. Autorka przede wszystkim założyła zidentyfikowanie najważniejszych determinantów tendencji separatystycznych w republikach byłego ZSRR, zaangażowania podmiotów zewnętrznych w proces uregulowania konfliktów, zasad relacji patron-klient (w kontekście polityki Rosji wobec regionów separatystycznych) oraz zasad funkcjonowania podmiotów parapaństwowych w wymiarze wewnętrznym (formowanie struktur władzy) i międzynarodowym (ich działania zewnętrzne).

Sformułowaną przez Doktorantkę tezę badawczą uznać można za poprawną. Zawiera się ona w stwierdzeniu, że separatyzmy są czynnikiem dezintegrującym państwa, w których występują, generując powstanie samozwańczych podmiotów geopolitycznych, odznaczających się własnymi celami i interesami. Teza ta została rozbudowana i uszczegółowiona, a także bezpośrednio odniesiona do obszaru poradzieckiego następującymi stwierdzeniami:

- skala separatyzmów skorelowana jest ze wsparciem okazanym przez zewnętrznego patrona (Rosję);
- tendencje separatystyczne w pozostałych państwach poradzieckich wykorzystywane są przez Federację Rosyjską do skutecznego wpływania na te państwa;
- tendencje separatystyczne występujące zaś w samej Rosji osłabiają spójność tego państwa;
- funkcjonowanie danego parapaństwa poddane jest licznym ograniczeniom i uzależnione od współpracy z państwem-patronem.

Powyższe założenia zostały poddane rzetelnej weryfikacji przez Autorkę z wykorzystaniem „podejścia politologicznego służącego wyjaśnianiu zjawisk i procesów społecznych, w tym zjawiska separatyzmu oraz fenomenu funkcjonowania państw nieuznawanych w stosunkach międzynarodowych”. Autorka skorzystała z szeregu metod badawczych, podkreślając zastosowanie metody decyzyjnej, metody analizy systemowej i analizy czynnikowej, metody instytucjonalno-prawnej oraz metod ilościowych (nie wskazała

przy tym jakich). Doktorantka wykorzystwała różne techniki badawcze, uwypuklając znaczenie analizy dokumentów, analizy danych statystycznych i analizy krytycznej piśmiennictwa naukowego. Autorka nie wskazała na wykorzystanie analizy porównawczej, choć praca ma w dużej mierze charakter komparatystyczny.

Ponadto, właściwie skomponowane pytania badawcze (s. 13) pomagają zrozumieć przyjętą przez Autorkę strategię badawczą oraz poprawnie i przejrzysto ustrukturyzować dysertację. Pytania badawcze znacząco także ułatwiają zrozumienie porównawczego aspektu dzieła.

3. Struktura i treść rozprawy

Recenzowane dzieło składa się z sześciu rozdziałów merytorycznych opatrzonych wstępem, zakończeniem i bibliografią oraz streszczeniami w języku polskim i angielskim. Przyjęty podział treści ułatwił realizację zamierzeń badawczych Doktorantki.

We Wstępie Autorka czytelnie przedstawiła powody wyboru tematyki badań, ich przedmiot i cel, tezę i pytania badawcze, wybrane podejście, metody i techniki badawcze, strukturę pracy, jak również charakter wykorzystanej bazy źródłowej. Doktorantka wykazała dobrą znajomość stanu badań w odniesieniu do analizowanej problematyki. Autorka udowodniła, że wie, jakie funkcje powinien spełniać wstęp w ramach rozprawy o charakterze naukowym.

W Rozdziale 1 scharakteryzowano zagadnienie samostanowienia narodów w prawie międzynarodowym, skupiając się na zasadzie samostanowienia narodów, zwłaszcza jej politycznym i prawnym wymiarze. Ze względu na poruszaną problematykę, Autorka zaakcentowała także zagadnienie secesji oraz relacje występujące między zasadą samostanowienia narodów a zasadą integralności terytorialnej.

Kolejne rozdziały poświęcone zostały analizie wybranych studiów przypadków separatyzmów na obszarze byłego Związku Radzieckiego: Czeczenii (Rozdział 2), Abchazji i Osetii Południowej (Rozdział 3), Naddniestrza (Rozdział 4), Górskiego Karabachu (Rozdział 5) oraz Donbasu (Rozdział 6) i Krymu (podrozdział Rozdziału 6). Dobór wyżej wymienionych studiów przypadków należy uznać za w pełni uzasadniony.

Struktura rozdziałów stanowiących studia przypadków jest podporządkowana jednolitemu schematowi, co należy uznać za prawidłowe z punktu widzenia metodologicznego,

zwłaszcza zasad konstruowania analizy porównawczej. W każdym z Rozdziałów 2-6 Autorka systematycznie podkreśliła uwarunkowania tendencji separatystycznych w danym przypadku (rys historyczny, znaczenie czynników etnicznych i konfesyjnych, politykę ZSRR wobec regionu itp.), zbrojny wymiar danego konfliktu, działania międzynarodowe na rzecz jego deeskalacji i uregulowania, stosunek państwa macierzystego lub państw bezpośrednio zaangażowanych w konflikt do faktycznej niezależności regionu, kształtowanie państwowości danego podmiotu separatystycznego, w tym jego aktywność w stosunkach międzynarodowych.

W Zakończeniu Autorka zaprezentowała ustalenia badawcze wynikające z przeprowadzonej w rozprawie analizy. Przede wszystkim w sposób syntetyczny sformułowała wnioski, będące odpowiedzią na postawione we wstępie pytania badawcze oraz przedstawiła rezultaty weryfikacji tezy badawczej. Wnioski, uwagi i komentarze Doktorantki ujęte w zakończeniu odnoszą się w pełni do analizy i wniosków cząstkowych zaprezentowanych we wcześniejszych fragmentach dysertacji. Szczególnie cenne i trafne konkluzje dotyczą, zdaniem recenzenta, strategii i polityki Rosji w kontekście jej pozycji międzynarodowej.

Treść pracy określić można mianem bogatej i dokonanej na dobrym poziomie merytorycznym oraz metodologicznym. Dotyczy to tak dominującej w pracy warstwy opisowej, jak i strony analitycznej dzieła. Przeprowadzony wywód posłużył do zrealizowania założonej strategii badawczej. Doktorantka posłużyła się w rozprawie zrozumiałym i komunikatywnym językiem właściwym pracom naukowym. Redakcja pracy nie budzi zastrzeżeń, a na podkreślenie zasługuje jej staranność. Bardzo dobrze usystematyzowana i zredagowana została również bibliografia.

4. Wykorzystana baza źródłowa

W rozprawie wykorzystano wystarczającą dla przeprowadzenia poprawnej analizy bazę źródłową. Autorka odwołała się do źródeł o zróżnicowanym charakterze: dokumentów, przemówień, wywiadów, ekspertyz, raportów, monografii naukowych, artykułów w czasopismach specjalistycznych, artykułów prasowych itd. w języku polskim, angielskim i rosyjskim. W pracy Autorka najczęściej przywoływała źródła obcojęzyczne, zwłaszcza rosyjskojęzyczne, co zrozumiałe ze względu na poruszaną tematykę.

W odniesieniu do źródeł o charakterze pierwotnym bibliografię uznać można za kompletną. W przypadku bazy źródłowej o charakterze wtórnym – podobnie. Autorka

mogłaby co prawda uwzględnić kilka dodatkowych prac, na przykład autorstwa H.E. Hale i A. Sergunina (dotyczących zjawisk separatyzmu i regionalizacji w Federacji Rosyjskiej), kolejne monografie autorów rosyjskich analizujące problem separatyzmów północnokaukaskich (np. В.Д. Дзидзоев, Н.Н. Левченко, *Сепаратизм, терроризм и экстремизм на Северном Кавказе: политико-правовой анализ*, Владикавказ 2008; Н.Ф. Бугай, *Северный Кавказ. Государственное строительство и федеративные отношения: прошлое в настоящем*, Москва 2011; prace te są zresztą trudno dostępne w Polsce), czy pracę zbiorową pod redakcją W. Czaplińskiego, S. Dębskiego, R. Tarnogórskiego i K. Wierczyńskiej (*The Case of Crimea's Annexation under International Law*, Warsaw 2017), lecz nie wpłynęłoby to na treść pracy, a na pewno nie na przedstawione rezultaty badań.

5. Uwagi szczegółowe

Obowiązek recenzenta skłania do sformułowania, poza przedstawionymi wcześniej komentarzami i uwagami, pewnych spostrzeżeń w celu wskazania niedociągnięć i niejasności zaobserwowanych w recenzowanym dziele i/lub możliwości jego uzupełnienia w przypadku podjęcia decyzji o publikacji:

1. Autorka podkreśliła, że „zastosowane w pracy podejście badawcze to podejście politologiczne” (s. 13): w naukach o polityce wykorzystuje się różne podejścia, trudno więc mówić o jednym „podejściu politologicznym”, podobnie jak nie można na przykład mówić o „podejściu historycznym” czy „podejściu socjologicznym”, które także służą „wyjaśnianiu zjawisk i procesów społecznych”; ten fragment Wstępu wymaga, zdaniem recenzującego, dalszego wyjaśnienia i doprecyzowania.
2. Autorka powinna uwypuklić w znacznej mierze komparatystyczny charakter dzieła; tym bardziej, że pozytywnie wpływa on na wartość przedłożonej rozprawy.
3. Doktorantka dość często posłużyła się sformułowaniem „społeczność międzynarodowa”, którego nie zdefiniowała (z treści domyśleć się można, że chodzi o państwa i organizacje międzynarodowe, a nie na przykład o międzynarodową opinię publiczną); pojęcie to jest często używane (nadużywane) w literaturze naukowej i publicystyce związanej ze stosunkami międzynarodowymi, choć podlega krytyce zwłaszcza ze względu na jego niedokładność (pomijam w tym przypadku specyficzne ujęcie teoretyczne „społeczności międzynarodowej” prezentowane na przykład przez szkołę angielską w nauce o stosunkach

międzynarodowych); zazwyczaj, powołując się na „społeczność międzynarodową”, autorzy mają na myśli jedynie część państw lub społeczeństw (na przykład zachodnich) oraz wyrażające ich wartości i interesy organizacje międzynarodowe międzyrządowe i pozarządowe.

4. W celu zachowania odpowiedniej systematyki (analogicznie do analizy innych studiów przypadków poruszonych w pracy), Autorka mogłaby pokusić się również o przywołanie zagadnienia stosunków zewnętrznych Republiki Czecheńskiej, tym bardziej, że istnieją źródła poruszające ten temat na gruncie badawczym w Polsce; w XXI wieku Czeczenia jest co prawda podmiotem federacji, a nie parapaństwem, lecz prowadzi względnie aktywną działalność paradyplomatyczną, realizując własne interesy (zazwyczaj w zgodzie z interesami władz federalnych) w kontaktach z podmiotami zagranicznymi o charakterze państwowym i niepaństwowym; aktywność międzynarodową Czeczenii można uznać za lepiej rozwiniętą niż w przypadku szeregu parapaństw.
5. Autorka użyła sformułowania „(...) jako okresu stopniowego rozbudzania wewnętrznych oraz wewnątrzreligijnych antagonizmów w jednostkach składowych” (s. 11): Doktorantka miała zapewne na myśli stymulowanie (przez centralne władze radzieckie) napięć międzyetnicznych i międzywyznaniowych w obrębie niektórych podmiotów administracyjno-terytorialnych ZSRR, a nie sprzeczności w ramach tych samych grup etnicznych i religijnych, jak można dosłownie zinterpretować przytoczony fragment zdania.

Żadne z podniesionych w recenzji zastrzeżeń nie podważa istotnych ustaleń badawczych Doktorantki, stanowiących cenny i oryginalny dorobek autorski. Ich rozważenie może za to przyczynić się do podniesienia jakości dzieła przed jego publikacją, którą należy zarekomendować.

6. Wniosek końcowy

Przedłożone do oceny dzieło podejmuje aktualną tematykę politologiczną i jest poprawne pod względem metodologicznym. Metody i techniki badawcze zostały dobrane właściwie (nawet, jeśli Autorka nie uwypukliła ich aplikacji). Praca ma charakter systematyzujący, wyjaśniający i poznawczy. Przyjęta i zrealizowana strategia badawcza wskazuje na dojrzałość i kompetencje badawcze Doktorantki. Wywód zdradza Jej dogłębne

zapoznanie się z omawianą problematyką, umiejętność krytycznej analizy źródeł i wykazaną pasję badawczą.

W związku z powyższym uważam, że dysertacja na temat *Separatyzmu na obszarze poradzieckim w latach 1992-2019* spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim tak pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym, zgodnie obowiązującymi regulacjami prawnymi w tym zakresie. Opowiadam się zatem za przyjęciem recenzowanej rozprawy doktorskiej i dopuszczeniem mgr Agnieszki Miarki do publicznej obrony.

Marek Piś